

سازمان مدیریت و برنامه ریزی
استان اصفهان

چشم انداز
افصلنامه پژوهشی

• چشم اندازی به چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۲۰ ساله

• بررسی ساختار اشتغال در بخش غیر رسمی استان اصفهان

• بررسی دیدگاه گردشگران خارجی سفر کرده به اصفهان

• بررسی میزان رضایتمندی ارباب رجوع سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان

اصفهان و راهکارهای افزایش آن

• الگوی نظری و کاربردی پرورش مدیران

• بررسی عوامل موثر در بروز تسکدی گری در شهر اصفهان

سال اول شماره یک بهار ۱۳۸۴

بررسی ساختار اشتغال در بخش غیر رسمی استان اصفهان

نویسنده: دکتر محسن رنانی *

چکیده:

در این تحقیق ساختار اشتغال در بخش غیر رسمی استان اصفهان مورد کاوش قرار گرفته است. در ابتدا مروری مختصر بر ادبیات اقتصادی مربوط به فعالیت‌های غیر رسمی ارائه شده است. سپس با اشاره به مطالعات تجربی مربوط به سایر کشورها، رویکرد این تحقیق جهت برآورد سهم اشتغال بخش غیر رسمی معرفی شده است. در ادامه نیز شاخص‌ها و برآوردهای مربوطه ارائه شده است.

نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد که بخش غیر رسمی استان اصفهان در دوره زمانی (۸۱-۱۳۷۸)، روند صعودی و آرامی را تجربه نموده و به طور متوسط حدود ۳۶ درصد از اشتغال استان را به خود اختصاص داده است. بخش کشاورزی بیش از سایر بخش‌های اقتصادی استان زمینه ساز فعالیت‌های غیر رسمی می‌باشد. همچنین زنان، روستائیان و عرضه‌کنندگان کار با مدرک دیپلم و کمتر نسبت به مردان، شهری‌ها و دارندگان مدارک بالاتر از دیپلم، بیشتر مستعد حضور در بخش غیر رسمی هستند.

نتایج همچنین نشان می‌دهد که مبارزه با بخش غیر رسمی بی‌اثر بوده است و لازم است تلاش دولت به جای مبارزه، به سوی تغییرات نهادی جهت ارتقاء فعالیت‌های غیر رسمی معطوف گردد. همچنین این مطالعه نشان می‌دهد که بخش غیررسمی ظرفیت اشتغال زایی بالایی در استان دارد و بنابراین شناخت و توجه به بخش غیر رسمی و تسهیل فرایندهای قانونی در جهت رسمی کردن این گونه فعالیت‌ها یکی از راههای موثر کاهش بیکاری در استان است.

۱- مقدمه

پیدایش فعالیت‌های غیر رسمی در یک اقتصاد شاخص بسیار روشنگری از میزان کارایی دولت و نهادهای دیگری است که دولت مستقر کرده است، چرا که بارزترین خصوصیت و ویژگی بخش غیر رسمی خلق فرصت‌های شغلی بدون تمکین از سیاست‌های دولت است. بنابراین هر چه نظام اداری ناکارتر باشد، انتظار می‌رود بخش غیر رسمی نیز گسترده‌تر شود و هر چه بخش غیر رسمی گسترش یابد، به نظر می‌رسد سیاست‌های دولت نافرجام بماند. اگر چه فرآیند و عملکرد این بخش خود علتی در ناکامی سیاست‌های دولت است، اما بخش غیر رسمی خود معلول عوامل بی‌شماری است. اجرای بی‌کم و کاست الگوهای توسعه جوامع پیشرفته بدون توجه به نظام اقتصادی و اجتماعی کشورهای در حال توسعه، عدم توسعه یافتگی نهادی، افزایش نرخ رشد جمعیت، بروز پدیده مهاجرت و ... از جمله مهمترین دلایل پیدایش این بخش می‌باشد. در هر حال بخش غیر رسمی پدیده‌ای است که امروزه بازار کار اکثر کشورهای در حال توسعه را تحت تأثیر قرار داده است.

شاید بتوان شکل‌گیری فراگیر بازار کار در ایران را با انجام اصلاحات ارزی مقارن دانست. اصلاحات ارزی پیوند نیروی کار را با زمین گسیخت و شرط لازم پایداری بازار کار را محقق نمود. اما با انفجار عواید حاصل از نفت در دهه پنجاه خورشیدی، ساختار بازار کار کشور را سمت و سویی دیگر بخشید. در واقع وجود درآمدهای نفتی از یک سو ورود تکنولوژی خارجی با سرمایه‌بری بالا را تسهیل نمود، امکان تاسیس صنایع مدرن و پیشرفته را فراهم کرد، بر قدرت تصدی‌گری دولت افزود و دولت با تکیه بر این درآمد هر چه بیشتر چتر حمایت خود را بر این بنگاه گسترانید. اما از دیگر سو، رشد بنگاه‌های مدرن، دانش خود آموخته‌ای را کی طی قرن‌ها تکامل یافته بود نابود کرد و کشور با کمبود سرمایه انسانی و نیروی کار ماهر در صنایع مدرن فراوانی نیروی کار

غیر ماهر و ساده مواجه شد.

این الگوی توسعه ناهمگون در کنار ناکارآمدی نهادی در ایران - همچون ناکارایی بوروکراسی، هزینه مبادله بالا و ... - چنان اثری بر جای گذاشت که امروزه گسترش فعالیت‌های غیر رسمی و تقسیم جدی بازار کار ایران به دو بخش رسمی و غیر رسمی را شاهد هستیم. اما بخش غیر رسمی، بخش نامتجانس و ناهمگونی است که طیف وسیعی از انواع فعالیت‌ها را با اشکال مختلف در بر می‌گیرد. در واقع بخش غیر رسمی کارگران، کارفرمایان و تولیدکنندگانی که تحت انواع مختلف ارتباطات شغلی و ساز و کارهای تولیدی فعالیت می‌نمایند را شامل می‌گردد. همچنین بخش غیر رسمی بر اساس درجه صنعتی شدن و ساختار اقتصادی - اجتماعی و پیشرفتگی نهادی هر کشور و حتی هر منطقه از اشکال و ویژگی‌های خاصی برخوردار است، لذا بررسی این بخش در هر منطقه دارای اهمیت خاصی است.

استان اصفهان در میان ۲۸ استان کشور از خصوصیات و ویژگی‌های خاصی برخوردار است، به عنوان مثال در سال ۷۹، جمعیت استان با سهم نسبی معادل ۶/۶ درصد در بین استان‌های کشور رتبه چهارم و به لحاظ جمعیت شهری رتبه سوم را از آن خود نموده است. اختصاص سهمی معادل ۱۶/۳ درصد از تعداد کارگاه‌های کشور و ۱۲/۸ درصد از تعداد شاغلین کل کشور باعث گردیده است که استان اصفهان پس از تهران در رده دوم قرار گیرد. تعدد مراکز صنعتی در استان در کنار موقعیت خاص جغرافیایی، سابقه دیرینه استان در صنایع دستی و حسن شهرت کاری، استان را به منطقه‌ای مهاجرپذیر بدل نموده است.

از این رو، مطالعه اشتغال در بخش غیر رسمی استان اصفهان می‌تواند الگویی کوچک از ساختار بخش غیر رسمی در اقتصاد ملی را نمایان سازد. بنابر این مقاله حاضر می‌کوشد با تأکید بر تجربه مطالعه بخش غیر رسمی در سایر کشورها و مطالعات و رهنمودهای سازمان بین‌المللی کار و مفهوم

ارائه شده توسط این سازمان و نیز با معرفی روش تلفیقی و جدید جهت شناخت ساختار بخش غیر رسمی، تصویر روشنی از ساختار این بخش در استان اصفهان ارائه نماید.

۲- مفهوم بخش غیر رسمی

اصلاح بخش غیر رسمی توسط هیات اعزامی سازمان بین المللی کار^۱ به کنیا در اوایل دهه ۷۰ مطرح شد. اما با گذشت زمان بخش غیر رسمی در پاسخ به نرخ رشد پایین اقتصادی، افزایش جمعیت، گسترش پدیده مهاجرت، موانع و چالش‌های نهادی و نیز به کارگیری نایبجای سیاست‌های تعدیل ساختاری در کشورهای در حال توسعه رشد یافت و نقش این بخش در اشتغال زایی و ایجاد در آمد برجسته گردید.

به دنبال بروز این پدیده، نیاز به طراحی روش‌های مناسب و توسعه مفاهیم و تکنیک‌های جدید جهت جمع آوری اطلاعات به عنوان پایه و بستری برای برنامه‌ریزی صحیح و سیاست‌گذاری در بخش غیر رسمی مطرح گردید. این مسئله ILO را بر آن داشت تا تحقیقات و فعالیت‌های گسترده‌ای پیرامون این پدیده در کشورهای در حال توسعه در برنامه و دستور کار خود قرار دهد. در این راستا سازمان بین المللی کار در چار چوب فعالیت‌های مربوط به برنامه اشتغال جهانی (WEP)^۲ نظر سنجی و برآوردهایی نیز از بخش غیر رسمی کشورهای مختلف به صورت مقدماتی انجام داد و براساس آن روش‌های آماری برای تعریف مجدد حساب‌های ملی و ایجاد زمینه‌هایی برای برآوردهای خاص ایجاد شد (ILO, 2000) پس از آن و در پی درخواست چهاردهمین کنفرانس بین المللی کارشناسان آمار کار^۳ در سال ۱۹۸۷، سازمان بین المللی کار بطور جدی رسالت تحقیق و بررسی پیرامون پدیده بخش غیر رسمی را به عهده گرفت و بالاخره در سال ۱۹۹۳ در پانزدهمین کنفرانس بین المللی کارشناسان آمار کار، مفهوم بخش غیر رسمی و دستور العمل‌های تکنیکی جمع آوری و اطلاعات

1. International Labour Organization (ILO)

2. World Employment Program (WEP)

3. Labour Statistician

این بخش ارائه گردید. در واقع بخش غیر رسمی توجه بسیاری از محققین و پژوهشگران را به خود جلب نموده، هر یک با دیدگاهی گاهاً متفاوت به این بخش نگریسته‌اند. اما مفهوم ارائه شده توسط سازمان بین المللی کار نقطه عطفی بود بر تعریف این بخش به گونه‌ای که تا به امروز تعریف ILO به عنوان آخرین مفهوم تعریف در ادبیات بخش غیر رسمی مورد پذیرش بوده است. مفهوم بخش غیر رسمی از دیدگاه سازمان بین المللی کار بدین شرح می‌باشد:

۱- بخش غیر رسمی، ترکیبی از واحدهای شاغل در تولید کالا و خدمات می‌باشد که هدف اولیه آن‌ها ایجاد اشتغال و در آمد است. این واحدها در سطح پائین از سازماندهی، با تقسیم کار محدود بین عوامل تولید (کار و سرمایه) و یا بدون تقسیم کار، قرار دارند و در مقیاس کوچک عمل می‌کنند. روابط کار به جای اینکه بر مبنای ترتیبات قراردادی یا ضمانت‌های رسمی باشد، غالباً متکی بر اشتغال موقت، روابط خویشاوندی و شخصی است.

۲- واحدهای تولیدی بخش غیر رسمی ویژگی‌هایی را از بنگاه‌های خانواری دارا می‌باشند. دارایی‌ها ثابت و سایر دارایی‌های استفاده شده به واحدهای تولیدی تعلق ندارند، بلکه به صاحبانشان متعلق هستند. واحدهای بخش غیر رسمی نمی‌توانند از طرف خودشان در مبادلات حضور یابند یا با سایر واحدها طرف قرارداد شوند و ایجاد بدهی نمایند. مالکان با ریسک خودشان در مواقع ضروری تامین مالی می‌شوند و بدون هیچ محدودیتی شخصاً بابت هر بدهی یا الزامات فرایند تولید بدهکار می‌گردند. مخارج تولید اغلب قابل تمایز از مخارج خانوار نیست. به طور مشابه کالاهای سرمایه‌ای نظیر ساختمان‌ها یا اتومبیل‌ها نیز ممکن است به صورت غیر قابل تمایز برای مقاصد کاری یا نیازهای خانوار استفاده شود (ILO, 1993). در واقع سازمان‌های بین المللی کار بنگاه‌هایی را غیر رسمی می‌داند که دارای (برخی یا همه)

ویژگی‌های زیر باشند (توماس و همکاران، ۱۳۷۶)

(۱) دارای آزادی کامل ورود و خروج به بازار باشند

(۲) اتکای اصلی آنها به منابع داخلی بنگاه باشد

(۳) از نظر مالکیت دارای مالکیت خانوادگی باشند

(۴) عملیات و مقیاس فعالیت آنها کوچک باشد

(۵) روش‌های تولید و فن آوری مورد استفاده آنها کاربر باشد

(۶) مهارت‌ها و سرمایه انسانی مورد استفاده آن‌ها در خارج از سیستم آموزش رسمی به دست آمده باشد

(۷) در بازارهای کاملاً رقابتی و فاقد کنترل فعالیت نمایند

تعریف گزیده بخش غیر رسمی در تحقیق حاضر نیز مفهوم ارائه شده توسط سازمان بین‌المللی کار است. این انتخاب تا حدودی به دلیل جامع بودن مفهوم ارائه شده توسط ILO از بخش غیر رسمی است، به گونه‌ای که بسیاری از مفاهیم مطرح شده از بخش غیر رسمی توسط سایر پژوهشگران تا حدودی تعریف ILO را پوشش می‌دهد همچنین قابلیت مقایسه بخش غیر رسمی در میان کشورها و مناطق مختلف مشروط به استفاده از تعریف واحد است. از آنجا که در محدود پژوهش‌های انجام شده در ایران در رابطه با بخش غیر رسمی تعریف سازمان کار (بین‌المللی) نادیده گرفته شده است، تحقیق حاضر بر تعریف مذکور تاکید نموده است.

۳- مطالعات تجربی بخش غیر رسمی

در مطالعات پیرامون بخش غیر رسمی رویکردهای متنوع و متفاوتی وجود دارد. این تحقیقات گاه در سطح خردیه بررسی مشخصات و خصوصیات نیروی کار، مناسبات حاکم بر روابط فعالان این بخش از اقتصاد و عوامل موثر بر ساختار بخش غیر رسمی می‌پردازند و گاه در سطح کلان سیاستگذارها، راهکارها و را مورد کنکاش قرار می‌دهند. در ادامه به مهمترین مطالعات انجام شده اشاره می‌گردد.

در گواتمالا بخش غیر رسمی متشکل از کارگران خود اشتغال، کارگران فامیلی و مزد و حقوق بگیری

که در کارگاه‌های کمتر از ۵ نفر کارکن مشغول فعالیت می‌باشند در نظر گرفته شده و بر مبنای تعریف ارائه شده سهم این بخش از کل اشتغال برای سال ۱۹۸۶، ۴۱/۴ درصد و سال ۱۹۸۹، ۵۳ درصد بر آورده شده است در حالی که سهم زنان از کل اشتغال برای سال ۱۹۸۶، ۵۴/۶ درصد و سال ۱۹۸۹، ۶۳ درصد بدست آمده است.

همچنین در السالوادر، هندوراس، نیکاراگوئه و کاستاریکا با تعریف مشابه کشور گواتمالا از بخش غیر رسمی، سهم این بخش از کل اشتغال محاسبه شده است. نتایج حاصل از برآوردها نشان می‌دهد که در السالوادر در سال ۱۹۲۲، حدود ۵۰ درصد از نیروی اشتغال متعلق به بخش غیر رسمی بوده است. در هندوراس نیز همانند السالوادر در سال ۱۹۹۱، حدود ۵۰ درصد از کل اشتغال در بخش غیر رسمی شکل گرفته است. در نیکاراگوئه و کاستاریکا در سال ۱۹۸۵ به ترتیب ۴۵/۹ درصد و ۳۴/۷ درصد شاغلین در بخش غیر رسمی مشغول فعالیت بوده‌اند. (Funkhours, 1996).

در کشور بنین (۱۹۹۳) بنگاه‌های ثبت نشده شخصی غیر کشاورزی به عنوان بخش غیر رسمی در نظر گرفته شده و سهم اشتغال به وجود آمده در بخش مذکور ۴۱ درصد بر آورد شده است. در کشور چاد (۱۹۹۳) بخش غیر رسمی بنگاه‌های شخصی غیر کشاورزی با تعداد کارکنان کمتر از ۱۰ نفر تعریف شده و بر این مبنای سهم اشتغال بخش غیر رسمی ۱۱/۵ درصد و سهم بخش غیر رسمی از GDP، ۳۱ درصد بدست آمده است. (chams.1997).

مطالعه بخش غیر رسمی در ایران سابقه دیرینه‌ای ندارد. مطالعه دانش (۱۳۶۳) نخستین مطالعه در رابطه با این بخش می‌باشد. بخش عمده‌ای از مطالعه دانش بر مشاغل کاذب و ریشه پیدایش آن متمرکز گردیده است. وی ضمن جدا نمودن مشاغل کاذب از مشاغل غیر رسمی بخش غیر رسمی را واحدهای تولیدی و خدماتی بر می‌شمارد که بنا بر مقاومت ساختارهای سنتی تولیدی و انتشار محدود و ناقص روابط صنعتی به وجود می‌آید وی مهمترین ویژگی‌های بخش غیر رسمی را در کمبود منابع سرمایه ای عدم رعایت قوانین

استخدامی عدم ثبات شغلی و نداشتن جواز کسب و کار خلاصه نموده است.

مطالعه هدایت و باقریان (۱۳۶۸) فعالیت هایی همانند عمده فروشی، خرده فروشی، دوره گردی و ... را به عنوان فعالیتهای بخش غیررسمی مطرح نموده و بر این اساس سهم اشتغال بخش غیررسمی شهری در سال ۱۳۶۵ را ۴۳ درصد و تولید این بخش را معادل ۳۱ تا ۴۱ درصد تولید کشور برآورد نموده است. صرامی (۱۳۷۲) بخش غیررسمی را تحت عنوان عبارت نه کاری و ناکاری آورده است. وی با استفاده از یک بررسی میدانی سبزه میدان اصفهان را به عنوان مرکز عمده فعالیتهای بخش غیررسمی بر می شمارد و نتیجه می گیرد که از کل مشاغل و فعالیتهای سهم مشاغل ناکاری ۱۰ درصد و از کل مشاغل نه کاری، سهم مشاغل خدماتی ۱۰ درصد، مشاغل تولیدی ۵ درصد و مشاغل مربوط به توزیع ۷۵ درصد است.

محمد بیگی (۱۳۷۶) در مطالعه خود که به مناسبت سمینار بهره وری در بخش غیر رسمی شهری در دسامبر ۱۹۹۵ انجام داد بخش غیر رسمی را واحدهای کوچک تولید و توزیع کالاها و خدمات تعریف می نماید که در مواجهه با محدودیت شدید سرمایه های فیزیکی و انسانی، در درجه نخست هدف ایجاد اشتغال و درآمد برای انبوه جمعیت فراینده و عمدتاً فقیر جوامع در حال توسعه را پی می گیرند و ریشه پیدایش این بخش را به دوگانگی در اقتصاد شهری کشورهای در حال توسعه نسبت می دهد.

نایب (۱۳۷۸) بخش غیر رسمی را مشاغل آزاد و مزد و حقوق بگیر بخش خصوصی که مالیات نمی پردازند تعریف نموده و بر اساس آمار بودجه خانوار شهری کشور برای چهار سال (۱۳۶۴، ۱۳۶۸، ۱۳۷۲ و ۱۳۷۶) سهم اشتغال بخش غیر رسمی کشور را ۶۵-۶۰ درصد برآورد کرده است.

رنانی (۱۳۸۰) در تحقیق خود نوع ارتباط نگاه با دولت، برخورداری از حمایت های شغلی، وضعیت شغلی کارکنان، نوع گروه شغلی و نوع گروه فعالیت شاغلین و اندازه نگاه را به عنوان معیارهای تفکیک کننده بخش غیر رسمی از بازار کار شهری بر شمرده و برآورد سهم شاغلین بخش غیر رسمی بر اساس معیارهای فوق صورت گرفته است. بدین ترتیب سهم بخش غیر رسمی بر مبنای معیار مالیات ۵۲/۵ درصد، معیار بیمه درمانی ۴۲/۵ درصد، وضعیت شغلی

۳۳/۵ درصد، گروه فعالیت ۴۹/۴ درصد، گروه شغلی ۴۷ درصد و مقیاس بنگاه ۴۸ درصد بدست آمده است. بابا حیدری (۱۳۸۰) با بکارگیری روش شاخص‌های چند گانه، علل چند گانه سهم بخش غیر رسمی از اشتغال کشور را برای دوره زمانی ۷۷-۱۳۵۰ برآورد نموده است. نتایج تخمین نشان داد که سهم شاغلین بخش غیر رسمی از متوسط ۲۱ درصد در دوره (۵۸-۱۳۵۱) به متوسط ۲۹ درصد در دوره (۶۸-۱۳۵۹) و سرانجام به متوسط ۳۷ درصد در دوره (۷۷-۱۳۶۹) افزایش یافته است.

مرکز آمار ایران (۱۳۸۱) به تبیین موقعیت عمومی فعالیتهای اقتصادی ایران با تمرکز بر سه شاخص سهم تولید از تولید ناخالص داخلی، سهم شاغلان در کل اشتغال و ظرفیت بالقوه غیر رسمی بودن پرداخته است و بر این مبنا بخش غیر رسمی را بنگاه‌های غیر شرکتی با کمتر از ۵۰ نفر کارکن در مناطق شهری که در غیر از بخش کشاورزی و خدمات فنی - تخصصی مشغول فعالیت می‌باشند تعریف نموده و در نهایت راهبردهایی را در زمینه نحوه اندازه‌گیری بخش غیر رسمی ارائه نموده است.

۴- بازار کار

جدول (۱) شاخص‌های عمده جمعیت استان اصفهان و همچنین وضعیت مهاجرت را در استان نشان می‌دهد. مطابق ارقام جدول دوره زمانی (۷۵-۱۳۶۵) متوسط نرخ رشد جمعیت ۱/۹ درصد بوده اما در همان دوره جمعیت شهری به طور میانگین ۳/۸ درصد و جمعیت روستایی (۱/۴-) درصد رشد داشته است. مقایسه نرخ رشد جمعیت استان با نرخ رشد جمعیت شهر نشین و روستانشین، از یک سو بر رخداد شتابان مهاجرت و از سوی دیگر بر توزیع نامتوازن جمعیت دلالت می‌نماید که می‌تواند به عنوان شرط لازم برای گسترش بخش غیر رسمی در استان تلقی گردد. این ارتباط با مقایسه ضریب شهر نشینی ۷۴/۳ درصد در مقابل ۲۵/۷ درصد ضریب روستانشین در سال ۱۳۷۵ نیز مورد تایید قرار می‌گیرد. همچنین ضریب جوانی ۳۶/۷ درصدی بر بالا بودن حجم نیروی کار بالقوه در سطح استان دلالت دارد که این نکته نیز می‌تواند به عنوان شرایط

مساعد برای گسترش بخش غیر رسمی در استان مد نظر قرار گیرد.

جدول (۱) شاخص‌های عمده جمعیت استان اصفهان (درصد)

مقدار	شاخص
۱/۹	متوسط نرخ رشد جمعیت، سال (۷۵-۱۳۶۵)
۳/۸	متوسط نرخ رشد جمعیت شهری، سال (۷۵-۱۳۶۵)
-۱/۴	متوسط نرخ رشد جمعیت روستائی، سال (۷۵-۱۳۶۵)
۷۴/۳	متوسط نرخ شهر نشینی، سال ۱۳۷۵
۲۵/۷	متوسط نرخ روستانشینی، سال ۱۳۷۵
۳۶/۷	متوسط نرخ جوانی سال، ۱۳۷۵

مآخذ: سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان اصفهان و محاسبات تحقیق

در دو مقطع زمانی ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ تعداد مهاجرین وارد شده به استان ۶۹ درصد رشد داشته است. جمعیت مهاجرین معمولاً اصلی ترین منبع تامین نیروی کار در بخش غیر رسمی به شمار می‌رود. بنا براین از این نظر می‌توان شرایط را برای گسترش بخش غیر رسمی استان اصفهان مناسب یافت.

بازار کار استان در دوره زمانی (۷۵-۱۳۶۵) تحت تاثیر بخش خصوصی قرار گرفته است، به گونه‌ای که بخش خصوصی با ایجاد سالانه به طور متوسط ۲۲۳ هزار شغل در مقابل ۲/۶ هزار شغل ایجاد شده در بخش دولتی، نقش تعیین کننده تری در بازار کار ایفا نموده است. با توجه به جدول (۲) در واقع، بخش خصوصی با متوسط رشدی معادل ۴/۶ درصد در سالهای ۶۵ تا ۷۵، قادر به جذب ۶۸ درصد از جویندگان کار بوده، در حالیکه اشتغال در بخش دولتی معادل ۰/۹- درصد رشد یافته است. افزایش سهم بخش خصوصی از اشتغال و کاهش آن برای بخش دولت در سالهای ۸۱-۷۸ شدت یافته است. به گونه‌ای که سهم بخش خصوصی از ۶۱/۷ درصد در سال ۷۵ به ۸۴ درصد

در سال ۷۸ افزایش یافته است و سهم مذکور در سال ۸۱ در حدود ۸۶ درصد بوده است. در حالیکه در بخش دولتی سهم اشتغال به ۱۴ درصد در سال ۸۱ تنزل یافته است. جدول (۲) تنزل در آهنگ ایجاد اشتغال در بخش دولتی و کاهش نقش مسلط بخش عمومی در ایجاد اشتغال ناشی از سیاستهای دولت مبنی بر کاهش حجم فعالیتهای اقتصادی اش را نشان می دهد. این تحول، از دیدگاه دیگر می تواند زمینه ساز رشد بخش غیررسمی در دوره تحت بررسی نیز باشد. توزیع شاغلین بخش خصوصی بر حسب وضع شغلی بر ایجاد اشتغال در بخش خصوصی در قالب کارکنان مستقل دلالت دارد. سهم کارکنان مستقل در سال ۶۵، ۵۸/۹ درصد و در سال ۷۵، ۴۷ درصد بوده که همواره بالاترین سهم را در میان سایر انواع وضعیتهای شغلی به خود اختصاص داده است. جدول (۳)، کارکنان مستقل در طی سالهای ۸۱-۷۸ نیز بالاترین سهم اشتغال را در میان سایر انواع وضعیت شغلی داشته اند. در واقع می توان گفت عواملی چون تعدیل نیرو در بخش دولتی، ناتوانی نهادهای دولتی و خصوصی در ایجاد اشتغال، عدم تمایل برخی افراد به استخدام در بخشهای دولتی و ... از جمله مهمترین دلایل بالا بودن این سهم بوده است.

جدول (۲): سهم جمعیت شاغل استان اصفهان بر حسب فعالیت

در بخش خصوصی و عمومی (درصد)

سال	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱
سهم هر فعالیت						
بخش خصوصی	۶۱	۶۷/۹	۸۴	۸۳	۸۴	۸۶
بخش دولتی	۳۵/۵	۲۹/۶	۱۶	۱۷	۱۶	۱۴

مآخذ: سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان اصفهان و محاسبات تحقیق

نمونه گیری هزینه - درآمد خانوار سال های ۷۸ تا ۸۱

جدول (۳): سهم شاغلین استان در انواع وضعیت شغلی (درصد)

سال	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱
سهم هر وضعیت شغلی	۳۰	۴۱/۲	۴۹	۴۹	۴۸	۵۱
مزد و حقوق بگیر	۵	۶/۳	۲	۵	۳	۳
کارفرما	۵۸/۹	۴۷	۴۱	۳۸	۳۹	۳۷
کارکن مستقل	۶	۵/۶	۷	۸	۱۰	۸
کارکن فامیلی						

مآخذ: سرشماری نفوس و مسکن در سال های ۷۵ و ۶۵ و محاسبات تحقیق

نمونه گیری هزینه - درآمد خانوار سال های ۷۸ تا ۸۱

بنابراین بطور کلی ویژگیهای جمعیت استان از یک سو و کاهش نقش بخش عمومی در خلق فرصتهای شغلی و رشد بخش خصوصی آن هم در قالب کارکنان مستقل همگی تاییدی است بر این موضوع که شرایط لازم برای گسترش بخش غیر رسمی در استان اصفهان مهیا می باشد.

۵- روش برآورد سهم اشتغال در بخش غیر رسمی

فعالتهای غیر رسمی ماهیتاً فعالتهایی هستند که قابلیت اندازه گیری آنها پایین است. چرا که امکان نظارت و کنترل بر این فعالتهای اندک است. اصولاً «غیر رسمی» بودن فعالیت این بخش به مفهوم آزادی عمل بالا و نظارت ناپذیری و توانایی سیاست گریزی واحدهای فعال در این بخش است. چرا که اگر امکان اندازه گیری فعالتهای این بخش به طور مستقیم وجود داشته باشد به معنی امکان نظارت و کنترل بر آنهاست و در چنین حالتی این فعالتهای دیگر غیر رسمی نخواهد بود. بر این اساس معمولاً اندازه گیری ویژگیهای بخش غیر رسمی به شیوه ای غیر مستقیم انجام

می‌شود. اما روشهای بکار رفته در اکثر مطالعات و برآوردهای انجام شده چه به لحاظ سهم اشتغال بخش غیررسمی و چه لحاظ میزان مشارکت این بخش در اقتصاد از قابلیت مقایسه‌اندکی برخوردار می‌باشند چرا که این تخمین‌ها و برآوردها کمتر بر مبنای مصوبات و تعاریف استاندارد مورد نظر سازمان بین‌المللی کار شکل گرفته‌اند. روش‌های بکار رفته نگاه بسیار کلی به حجم و میزان فعالیتها در بخش غیررسمی دارند و قابلیت شناسایی ساختار بخش غیررسمی را ندارند. هرچند روش مطالعه حاضر نیز جزء روش‌های غیر مستقیم محسوب می‌گردد، اما کوشیده است تا با ابداع روش تازه‌ای برای شناسایی بخش غیررسمی با استفاده‌ای اطلاعات موجود در ایران و همچنین معیارهای مورد نظر سازمان بین‌المللی کار، ساختار بخش غیررسمی را با تفصیل قابل قبولی مورد شناسایی قرار دهد.

در این مطالعه محاسبات و برآوردها بر پایه ماتریس‌های ترکیبی (شغل - فعالیت) انجام می‌گیرد. در نظام آماری ایران چنین ماتریسی رسماً تولید نمی‌شود اما امکان تولید آن وجود دارد. دقت محاسبات با افزایش کدهای شغل و کدهای فعالیت (ISIC) به سری کدهای ۴ رقمی افزایش می‌یابد. بر این اساس در این مطالعه از اطلاعات پایه تولید شده در آمارگیری سالیانه (هزینه - درآمد خانوار) استفاده شده است هر چند در سرشماری‌ها و آمارگیری‌های مختلف، اطلاعات مربوط به مشاغل، فعالیتها و وضعیت شغل تولید می‌گردد، اما از آنجا که حجم نمونه در آمارگیری هزینه - درآمد خانوار قابل قبول بوده و اطلاعات مربوط به شغل و فعالیتها از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۱ در حد کدهای چهار رقمی قابل تولید بوده است، از اطلاعات پایه این نمونه‌گیری استفاده شده است.

دوم از نظر سازمان بین‌المللی کار بخش غیررسمی با هفت ویژگی کلی شناسایی و تعریف می‌شود و مطرح شد که بنگاههایی که دارای همه یا برخی از ویژگی‌ها باشند در حوزه بخش غیررسمی تقسیم بندی می‌شوند. در واقع می‌توان انواع مشاغل را بر اساس ویژگیهای عمومی آنها و میزان انطباقشان با ویژگیهای هفت‌گانه غیررسمی بودن به سه دسته تقسیم نمود. بنگاههایی که ماهیت فعالیت آنها مشروط و معطوف به رسمی بودن است یعنی تنها به شرط رسمی بودن قابلیت تاسیس و ادامه فعالیت دارند. این این بنگاهها می‌توانند دارای حداقل ویژگیهای هفت‌گانه غیررسمی بودن باشند. در این صورت چنین فعالیتی در دسته مشاغل ماهیتاً رسمی قرار می‌گیرد (مانند مطب پزشکی)

در مقابل چنین فعالیتی، گروه دیگری از مشاغل وجود دارند که فقط در یک بستر غیر رسمی بودن قابل تداوم می‌باشند و هر گونه تلاشی برای رسمی کردن آن، ماهیت شغل و یا فعالیت را دگرگون می‌سازد این نگاه‌ها می‌توانند دارای حداکثر ویژگیهای هفت گانه غیر رسمی بودن باشند (مانند دوره گردی). اما مشاغل زیادی وجود دارد که ماهیت آنها به گونه‌ای است که می‌توانند به صورت رسمی یا غیر رسمی تاسیس یا ادامه فعالیت دهند اینگونه مشاغل دارای ماهیت انعطاف پذیر می‌باشند. با چنین معیاری می‌توان مشاغل، فعالیتها و وضعیت‌های شغلی که قطعاً رسمی یا قطعاً غیر رسمی هستند را از سایرین جدا نمود در واقع اگر مشاغل با ماهیت رسمی را با I^F مشاغل با ماهیت غیر رسمی را با I و مشاغل با ماهیت انعطاف پذیر را با U نشان دهیم، هر یک از انواع شغل، فعالیت و وضعیت‌های شغلی می‌توانند یکی از حالت‌های I^F یا U را داشته باشند. بنابراین از برخورد حالت‌های I^F و U در مورد هر شغل، وضع نهایی مشاغل مشخص می‌شود. لازم به ذکر است که ویژگیهای F و I ویژگیهای غالب هستند، یعنی اگر حداقل یکی از موارد وضع شغلی، نوع شغل یا نوع فعالیت فرد دارای ویژگی F (یا I) بود و موارد دیگر ویژگی U داشتند فرد شاغل دارای شغلی با ویژگی F (یا I) خواهد بود. البته مشاغلی که ویژگی‌های آنها هم شامل F و هم شامل I باشد مشاغلی هستند که منطقی‌ناید وجود خارجی داشته باشند بنابراین انتظار می‌رود در ماتریس نهایی شغل-فعالیت که در برگیرنده نتایج آمار گیری‌هاست، آماری برای آنها وجود نداشته باشد. فرایندی را که در بالا اشاره شد به طور خلاصه در جدول (۴) آمده است.

جدول (۴): انواع حالت‌های ممکن مربوط به ماهیت مشاغل

U			I			F			وضعیت شغلی	
نوع فعالیت			نوع فعالیت			نوع فعالیت				
U	I	F	U	I	F	U	I	F		
F	N	F	N	N	N	F	N	F	F	نوع شغل
I	I	N	I	I	N	N	N	N	I	
U	I	F	I	I	N	F	N	F	U	

اکنون پرسش اینست که در مورد مشاغلی که ماهیت قطعا رسمی یا قطعا غیر رسمی ندارد، چگونه تشخیص دهیم که چند درصد از شاغلین آنها رسمی و چند درصد غیر رسمی هستند. برای تعیین این نسبت از ویژگی‌های اشتغال در فعالیتهای ماهیتاً غیر رسمی استفاده می‌کنیم. برای این منظور ویژگی‌های مختلف شاغلین «کارکنان فامیلی بدون مزد و حقوق» را مورد بررسی قرار می‌دهیم اصلی‌ترین ویژگی‌هایی که می‌توان در تمایز بین فعالیتهای رسمی و غیر رسمی مورد استفاده قرار گیرد و در عین حال اطلاعات آنها نیز موجود باشد عبارت است از:

۱- شهری یا روستایی بودن شاغلین

۲- دارا یا بدون تحصیلات عالی بودن شاغلین

۳- زن یا مرد بودن شاغلین

از ترکیب وضعیتهای فوق هشت حالت قابل شناسایی است:

۱- زنان روستایی بدون تحصیلات

۲- زنان روستایی با تحصیلات

۳- زنان شهری بدون تحصیلات

۴- زنان شهری با تحصیلات

۵- مردان روستایی بدون تحصیلات

۶- مردان روستایی با تحصیلات

۷- مردان شهری بدون تحصیلات

۸- مردان شهری با تحصیلات

اکنون اگر سهم هر یک از شاغلین فوق را θ_1 در نظر بگیریم (که i نشان دهنده شماره ردیف باشد) انتظار می‌رود که θ_1 از تمام سهم‌های دیگر بزرگتر و θ_8 از تمام سهم‌های دیگر کوچکتر باشد. به بیان دیگر از وضعیت شغلی کارکنان فامیلی بدون مزد، انتظار می‌رود سهم اشتغال «زنان روستایی بدون تحصیلات» از همه بیشتر و

سهم اشتغال «مردان شهری با تحصیلات» از سایر حالات کمتر باشد. نتیجه اینکه در فعالیتهای غیر رسمی ویژگیهای «زن بودن»، «روستایی بودن» و «بدون تحصیلات عالی بودن» ویژگیهای غالب هستند و بر عکس در فعالیتهای رسمی ویژگیهای «مرد بودن»، «شهری بودن» و «دارای تحصیلات عالی بودن» ویژگیهای غالب هستند.

بنابراین با توجه به آنچه آمد شاخص تلفیقی زیر می تواند به عنوان ضریبی برای مشاغل با ماهیت انعطاف

پذیر بکار رود:

$$\alpha = \frac{1}{3} [\beta_1 + \beta_2 + \beta_3]$$

$$\beta_1 = \frac{X_1^u}{X_1^r}$$

$$\beta_2 = \frac{X_2^u}{X_2^r}$$

$$\beta_3 = \frac{X_3^u}{X_3^r}$$

که:

در این روابط اندیس U معرف فعالیتها یا مشاغل دارای ماهیت انعطاف پذیر و اندیس I مربوط به فعالیتهای ماهیتاً غیر رسمی است. همچنین:

$$X_1 = \frac{\text{شاغلین زن}}{\text{شاغلین مرد}}$$

$$X_2 = \frac{\text{شاغلین روستایی}}{\text{شاغلین شهری}}$$

$$X_3 = \frac{\text{شاغلین بدون تحصیلات}}{\text{شاغلین دارای تحصیلات}}$$

به طور کلی ضریب α به عنوان میانگین β_1 ها یا میانگین ویژگیهای نسبی غیر رسمی بودن (زن بودن، روستایی بودن و فقدان تحصیلات عالی) اشاره به این نکته دارد که ساختار اشتغال در فعالیتها و مشاغل دارای ماهیت U، از نظر ویژگی غالب غیر رسمی بودن تا چه حد به همین ساختار در فعالیتهای قطعاً غیر رسمی نزدیک است.

۶- تحلیل ساختار اشتغال غیر رسمی در استان اصفهان

بر اساس اصول نظری مطرح شده و در چارچوب روش ارائه شده و با استفاده از اطلاعات پایه مربوط به آمارگیری های سالیانه (هزینه - در آمد خانوار) در سطح استان اصفهان، سهم و ساختار اشتغال در بخش غیر رسمی استان برای دوره زمانی (۸۱-۱۳۷۸) محاسبه و شناسایی شده است. سهم و نحوه توزیع شاغلین غیررسمی، هم به صورت میانگین کل نمونه‌ها در دوره تحت بررسی و هم بصورت سری زمانی طی سالهای ۱۳۷۸ تا ۸۱ در جداول پیوست آورده شده است.

۶-۱ سهم اشتغال در بخش غیر رسمی استان

۶-۱-۱- مردان، زنان و بخش غیررسمی

بر اساس اطلاعات و ارقام جدول (۵) از کل شاغلین استان برای دوره (۸۱-۱۳۷۸) بطور متوسط ۶۴ درصد در بخش رسمی و ۳۶ درصد در بخش غیررسمی مشغول فعالیت بوده‌اند. از کل مردان شاغل در استان به طور متوسط ۶۷ درصد در بخش رسمی و ۳۳ درصد در بخش غیررسمی اشتغال داشته‌اند. همچنین از کل جمعیت شاغل مرد به طور متوسط ۶۷ درصد از مردان کشاورز در بخش غیررسمی شاغل بوده، این در حالی است که از کل مردان شاغل در بخش خدمات تنها ۱۵ درصد در بخش غیررسمی فعال بوده‌اند (جدول ۶). همچنین ترکیب ویژگی ها در جدول (۷) نشان می دهد که سهم کل مشارکت در بخش غیررسمی برای مردان بالای دیپلم ۱۴ درصد و برای مردان دیپلم به پایین ۳۵ درصد بوده است.

در مقابل شاغلین مرد، شاغلین زن استان در دوره (۸۱-۱۳۷۸) به طور متوسط ۵۱ درصد در بخش رسمی و ۴۹ درصد در بخش غیررسمی فعالیت داشته‌اند. در میان کل جمعیت شاغل زن در بخش کشاورزی در دوره تحت بررسی متوسط ۹۱ درصد در فعالیتهای غیررسمی بخش مذکور شاغل بوده‌اند. در حالی که این سهم برای بخش خدمات ۱۵ درصد است (جدول ۶). ترکیب ویژگی ها نیز نشان می دهد که ۲۵ درصد از

زنان بالای دیپلم و ۵۵ درصد از زنان با تحصیلات دیپلم و کمتر در بخش غیررسمی شاغل بوده اند (جدول ۷). از مقایسه سهم زنان و مردان در بخش غیررسمی می توان نتیجه گرفت که:

- برای زنان در مقایسه با مردان اشتغال در بخش رسمی بسیار سخت تر و با موانع بیشتری روبروست.
- برای زنان، امکان فعالیت غیررسمی در سایر بخش های اقتصادی بیش از فعالیت در بخش خدمات فراهم است.
- زنان بالای دیپلم بیشتر از مردان بالای دیپلم و زنان با تحصیلات دیپلم و کمتر بیشتر از مردان با موقعیت مشابه در بخش غیررسمی شاغلند که این مطلب بر زن بودن به عنوان ویژگی غالب دلالت دارد.

علت کمتر بودن سهم زنان در فعالیتهای غیررسمی بخش خدمات نسبت به سایر بخشها این است که زنان فعال در بخش خدمات معمولاً در مشاغلی چون خدمات آموزشی اشتغال دارند که غالباً به صورت رسمی است. همچنین به دلایل موانع و محدودیتهای فرهنگی، زنان در مشاغل خدماتی مانند دلالی، دستفروشی و حتی خدمات خانگی نقش زیادی ندارند.

۲-۱-۶- شهری ها - روستائیان و بخش غیررسمی

از کل شاغلین شهری استان متوسط ۷۴ درصد در بخش رسمی و ۲۶ درصد در بخش غیررسمی در دوره زمانی (۸۱-۱۳۷۸) فعال بوده اند. (جدول ۵)

بستر و زمینه فعالیتهای غیررسمی بیشتر در بخش کشاورزی فراهم است به گونه ای که بیش از نیمی از شاغلین بخش کشاورزی شهری فعالیتهای غیررسمی دارند (جدول ۶). همچنین متوسط ۲۴ درصد از مردان شهری ۴۲ درصد از مردان روستایی در بخش غیررسمی استان در دوره زمانی (۸۱-۱۳۷۸) فعالیت داشته اند (جدول ۷). در مقابل شهری ها، شاغلین روستایی به طور متوسط ۵۴ درصد در بخش رسمی و ۴۶ درصد در بخش غیررسمی

فعالیت داشته‌اند. در حالی که باز هم بخش کشاورزی روستایی با جذب ۷۰ درصد از کل شاغلین این بخش نسبت به سایر بخش‌ها بیشترین زمینه فعالیت در بخش غیررسمی را فراهم نموده است (جدول (۶). از کل زنان شاغل روستایی ۵۸ درصد و از کل شاغلین زن شهری ۳۴ درصد در بخش غیررسمی حضور داشته‌اند. بنابراین از مقایسه میزان مشارکت شاغلین شهری و روستایی استان می‌توان نتیجه گرفت که:

- شاغلین روستایی نسبت به شاغلین شهری بیشتر به سمت فعالیتهای غیررسمی سوق داده می‌شوند.
- به استثنای بخش خدمات در سایر بخش‌های اقتصادی روستائیان بیشتر از شهری‌ها به فعالیتهای بخش غیررسمی جذب می‌شوند.
- مردان روستایی بیشتر از مردان شهری و زنان روستایی بیشتر از زنان شهری در فعالیتهای بخش غیررسمی حضور دارند که این خود ویژگی غالب (روستایی بودن) را جهت مشارکت در بخش غیررسمی نشان می‌دهد.

۳-۱-۶- تحصیل کردگان آموزش عالی دارندگان مدارک دیپلم و پایین‌تر و بخش غیررسمی:

از کل شاغلین بالای دیپلم در دوره (۸۱-۱۳۷۸) متوسط، ۱۸ درصد و ۳۸ درصد از کل شاغلین دیپلم و کمتر، در بخش غیررسمی فعال بوده‌اند. جدول (۵). در میان بخش‌های اقتصادی دارندگان مدارک دیپلم و پایین‌تر بیشتر از بالای دیپلم‌ها مستعد حضور در بخش غیررسمی هستند. متوسط ۱۴ درصد از مردان بالای دیپلم در مقایسه با ۳۵ درصد از مردان دیپلم و کمتر در بخش غیررسمی فعالند. این ارتباط برای زنان نیز برقرار می‌باشد (جدول (۷). از مقایسه نسبت‌های فوق بدست می‌آید که:

- در بخش غیررسمی زمینه فعالیت برای شاغلین دیپلم و کمتر بیشتر از دارندگان مدرک تحصیلی بالاتر از دیپلم وجود دارد.

بطور کلی زنان، روستائیان و شاغلین دیپلم به پایین به ترتیب بیشتر از مردان شهری‌ها و شاغلین دیپلم به بالا به سمت فعالیت‌های بخش غیر رسمی سوق داده می‌شوند. این وضعیت با انتظارات نظری و تجربه سایر کشورها نیز سازگار است.

۴-۱-۶- سهم شاغلین در بخش غیر رسمی به صورت سری زمانی

بررسی سالیانه شاغلین در بخش رسمی و غیر رسمی استان نشان می‌دهد که بخش غیر رسمی استان در سال ۱۳۸۰ بالاترین سهم (۳۹ درصد) و در سال ۱۳۷۸ با اختصاص ۳۲ درصد از کل اشتغال پائین‌ترین سهم را در دوره ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۱ به خود اختصاص داده است. سهم شاغلین غیر رسمی از ۳۲ درصد در سال ۱۳۷۸ به ۳۹ درصد در سال ۱۳۸۰ افزایش یافته و پس از آن در سال ۱۳۸۱ با کاهش یک درصدی، سهم مذکور به ۳۸ درصد کاهش یافته است. البته این کاهش اندک به احتمال زیاد ناشی از تغییرات حجم نمونه بوده است. اما ثبات سهم‌ها و افزایش مداوم آنها در این دوره نشان می‌دهد که حجم نمونه‌ها سازگاری دارند و برآوردها نسبتاً دقیق است. این روند آرام افزایشی در سالهای (۸۱-۱۳۷۸) در سهم شاغلین زن و مرد، شهری و روستایی و بالای دیپلم و زیر دیپلم، به تفکیک بخش‌های عمده اقتصادی برقرار بوده است. (۸) تا (۹).

بررسی سری زمانی سهم شاغلین در بخش غیر رسمی استان نشان می‌دهد که:

- به طور کلی $\frac{۲}{۳}$ از شاغلین استان در بخش رسمی و $\frac{۱}{۳}$ در بخش غیر رسمی فعالند.
- سهم کل شاغلین بخش غیر رسمی در طی دوره (۸۱-۱۳۷۸) به طور متوسط ۳۶ درصد بوده و سهم مذکور روند صعودی و آرام داشته است.

۲-۶ ساختار اشتغال در بخش غیر رسمی

به طور متوسط ۲۰ درصد از کل شاغلین استان در دوره زمانی (۸۱-۱۳۷۸) زن بوده‌اند. در بخش رسمی، زنان

بطور متوسط ۱۶ درصد و در بخش غیررسمی ۲۸ درصد از کل مشاغل را در دوره تحت بررسی تصاحب نموده‌اند (جدول ۲۰). این در حالی است که به طور میانگین ۸۸ درصد از زنان در بخش غیررسمی در فعالیتهای صنعتی مشغول به کار بوده‌اند (جدول ۲۱).

مردان به طور متوسط ۸۰ درصد از اشتغال را در دوره تحت بررسی به خود اختصاص داده‌اند. تسلط مردان بازار کار هم در بخش رسمی و هم در بخش غیررسمی برقرار است (جدول ۲۰). توزیع مردان شاغل در بخش غیررسمی در میان بخش‌های اقتصادی به گونه‌ای است که بخش کشاورزی ۵۳ درصد از شاغلین مذکور را در خود جای داده است و برخلاف انتظار به طور متوسط تنها ۱۵ درصد شاغلین غیررسمی در بخش صنعت اشتغال داشته‌اند (جدول ۲۱).

شهری‌ها در کسب فرصتهای شغلی در بخش غیررسمی نسبت به روستائیان پیشرو می‌باشند. در حالی که این ارتباط برای بخش غیررسمی عکس است. به گونه‌ای که در دوره زمانی (۸۱-۱۳۷۸) روستائیان در بخش غیررسمی بطور متوسط ۶۵ درصد و شهری‌ها ۳۵ درصد از کل مشاغل را دارا بوده‌اند. نیمی از کل شاغلین بخش غیررسمی ساکن در نقاط روستائی، در بخش کشاورزی و ۳۶ درصد از شهری‌های شاغل در بخش غیررسمی، در بخش صنعت فعال بوده‌اند (جدول ۲۱).

هم در بخش رسمی و هم در بخش غیررسمی جمعیت شاغل دیپلم و پایین‌تر سهم بیشتری از اشتغال را نسبت به دارندگان مدارک بالای دیپلم دارند. این مهم به ویژه در بخش غیررسمی، کاملاً محسوس است. به طور میانگین ۹۴ درصد از کل مشاغل غیررسمی را عرضه کنندگان کار با مدرک تحصیلی دیپلم و کمتر تصاحب کرده‌اند. از کل شاغلین دیپلم به پایین فعال در بخش غیررسمی، بخش کشاورزی با جذب متوسط ۴۰ درصد و در میان شاغلین بالای دیپلم بخش صنعت با جذب ۶۲ درصد بالاترین سهم از شاغلین غیررسمی را داشته‌اند.

بنابراین در یک جمع بندی کلی:

- بارزترین خصیصه بازار کار غیررسمی استان غلبه سهم مردان (نسبت به زنان) روستائیان (نسبت به شهریها) و شاغلین با سطح تحصیلات دیپلم به پائین (نسبت به دارندگان مدارک بالاتر از دیپلم) است.
- ساختار مشاغل غیررسمی در اقتصاد روستایی در فعالیت‌های کشاورزی و در اقتصاد شهری در فعالیت‌های صنعتی شکل می‌گیرد.
- زنان شاغل در بخش غیررسمی بیشتر صنعتگر و مردان شاغل در بخش مذکور بیشتر کشاورز هستند.
- شاغلین بخش غیررسمی با مدرک دیپلم به پایین بیشتر کشاورز و با مدرک بالای دیپلم بیشتر صنعتگر هستند.
- فعالیت‌های کشاورزی و صنعتی بیشتر از سایر فعالیت‌ها ساختار بخش غیررسمی را شکل می‌دهند.

کل جمعیت شاغل و نحوه توزیع شاغلین بخش رسمی و غیر رسمی استان اصفهان برای سالهای ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۱ در جداول ۲۲ تا ۲۵ و نحوه توزیع شاغلین غیررسمی استان با ویژگی‌های مختلف در بین بخش‌های عمده اقتصاد به صورت سری زمانی در جداول ۲۶ تا ۲۹ آمده است. بررسی کل جمعیت شاغل استان نشان می‌دهد که هر چند در سالهای ۸۱-۱۳۷۸ سهم زنان و مردان از فرصت‌های شغلی ایجاد شده متفاوت بوده و روند یکنواختی را طی نموده است؛ اما برای تمام سال‌های تحت بررسی مردان نقش غالب را در کسب مشاغل ایفا نموده‌اند. همانند میانگین نمونه‌ها روستائیان و دارندگان مدارک کمتر از دیپلم در بخش غیررسمی درصد بیشتری از مشاغل را در اختیار داشته‌اند. همچنین در طی سال‌های تحت بررسی نحوه توزیع شاغلین در بخش‌های عمده اقتصاد تغییر چندانی نداشته است.

بطور کلی بررسی سری زمانی نحوه توزیع شاغلین بخش غیررسمی نشان می‌دهد که:

عدم تغییر و جهش‌های ناگهانی در توزیع شاغلین غیررسمی استان بر ثبات نسبی این بخش حداقل برای دوره زمانی (۸۱-۱۳۷۸) دلالت می‌کند.

۷- نتیجه گیری و پیشنهادات:

- از بررسی سهم شاغلین بخش غیررسمی مشخص گردید که $\frac{1}{3}$ از شاغلین استان در بخش غیررسمی فعال می باشند. از این رو هرگونه سیاستگذاری در زمینه اشتغال باید با ملاحظه بخش غیررسمی و اقتضات آن صورت گیرد.
- با توجه به اینکه سهم بخش غیررسمی در اشتغال استان به تدریج رو به گسترش است لذا مبارزه با فعالیتهای غیررسمی اثر معنی داری ندارد. بنابراین جایگزینی سیاست (ارتقاء به جای مبارزه) باید به عنوان یکی از راهبردهای اصلی دستگاهها در استان مورد توجه قرار گیرد.
- مشخص گردید که زنان روستائیان و کم سوادان بیشتر به سمت فعالیتهای بخش غیررسمی سوق داده می شوند. اصلاح ساز و کارهای اداری قانونی و نهادی به گونه ای باید باشد که این سه دسته شاغلین نیز به راحتی بتوانند مجوزهای قانونی اشتغال و کسب و کار را اخذ نمایند.

منابع و مآخذ:

- Charns, J. (1997), "women working in the informal sector in Africa: new methods and new data".
 - Funkhorser, E. (1996) "the urban informal sector in central America". Household survey evidence", orld development, vol 24, No. 11, PP. 1737-1751.
 - ILO. (1993). "Report of the conference", Fifteenth International conference of labour statisticians. Geneva.
 - ILO. (2000), "employment and social protection in the informal sector. ILO activities concerning the urban informal sector: thematic evaluation". Geneva. 27th session.
- باقری، فریده و همکاران (۱۳۸۰)، "روش اندازه گیری بخش غیررسمی در ایران" مرکز آمار ایران، گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی، پژوهشکده آمار.
- باباحیدری، ساغر. (۱۳۸۰)، «اندازه گیری و بررسی عوامل موثر بر اشتغال در بخش غیررسمی ایران»، پایان نامه کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه اصفهان.
- جی جی توماس و همکاران (۱۳۷۶)، «اقتصاد غیررسمی»، ترجمه و تلخیص منوچهر نوربخش و کامران سپهری، انتشارات موسسه تحقیقات پولی و بانکی.
- رتانی، محسن. (۱۳۸۰)، «ساختار اشتغال در بخش غیررسمی و نقش آن در جذب نیروی انسانی متخصص» طرح جامع نیازسنجی نیروی انسانی متخصص و سیاست گذاری توسعه منابع انسانی کشور، موسسه پژوهش و برنامه ریزی وزارت علوم و آموزش عالی. محمد بیگی، علی اعظم. (۱۳۷۶)، «جایگاه بخش غیررسمی در اقتصاد ایران»، مجله برنامه و بودجه، سال دوم، شماره ۱۹ و ۲۰.
- نایب، سعید. (۱۳۷۶)، «بررسی ساختار بازار کار بخش غیررسمی شهری در ایران»، پایان نامه کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه اصفهان.
- هدایت، محمود و باقریان، میترا. (۱۳۶۸)، «بررسی بخش غیر مشکل در ایران» تهران، سازمان برنامه و بودجه، دفتر جمعیت و نیروی انسانی.

پیوست:

جدول (۵) سهم شاغلین در بخش رسمی و غیر رسمی بر اساس ویژگیهای مختلف (درصد) - کل نمونه

سهم شاغلین	رسمی	غیر رسمی	جمع کل
کل شاغلین	64	36	100
شاغلین مرد	67	33	100
شاغلین زن	51	49	100
شاغلین شهری	74	26	100
شاغلین روستایی	54	46	100
بالای دپلم	82	18	100
دپلم و پایین تر	62	38	100

جدول (۶) سهم شاغلین بخش غیررسمی با ویژگیهای مختلف در کل اشتغال بخشهای اقتصادی (درصد) - کل نمونه

سهم شاغلین غیررسمی	شهری	روستایی	مرد	زن	بالای دپلم	دپلم و پایین تر	سهم کل
کشاورزی	58	70	67	91	60	68	68
صنعت	29	44	20	57	31	37	37
ساختمان	40	40	40	49	31	41	40
خدمات	15	13	15	11	5	17	14

جدول (۷): سهم شاغلین بخش غیررسمی در کل شاغلین بر اساس ویژگیهای مختلف (درصد) - کل نمونه

سهم شاغلین غیررسمی	مرد - روستایی	مرد - شهری	زن - روستایی	زن - شهری	سهم کل	سهم کل
مرد - بالای دپلم	28	9	--	--	14	18
زن - بالای دپلم	--	--	40	13	25	
مرد - دپلم و پایین تر	43	26	--	--	35	38
زن - دپلم و پایین تر	--	--	61	43	55	
سهم کل	42	24	58	34	36	
سهم کل	33		49		36	
	سهم کل شهری			سهم کل روستایی		
	26			46		

جدول (۸) سهم شاغلین در بخش رسمی و غیر رسمی براساس ویژگیهای مختلف (درصد) - 1378

سهم شاغلین	رسمی	غیر رسمی	جمع کل
کل شاغلین	68	32	100
شاغلین مرد	71	29	100
شاغلین زن	57	43	100
شاغلین شهری	78	22	100
شاغلین روستایی	57	43	100
بالای دبلم	85	15	100
دبلم و پایین تر	66	34	100

جدول (۹) سهم شاغلین بخش غیررسمی با ویژگیهای مختلف در کل اشتغال بخشهای اقتصادی (درصد) - 1378

سهم کل	دبلم و پایین تر	بالای دبلم	زن	مرد	روستایی	شهری	سهم شاغلین غیررسمی
61	61	47	89	60	63	52	کشاورزی
34	34	28	50	18	42	25	صنعت
34	34	33	--	34	33	34	ساختن
13	15	3	7	13	14	12	خدمات

جدول (۱۰): سهم شاغلین بخش غیررسمی در کل شاغلین براساس ویژگیهای مختلف (درصد) - 1378

سهم کل	سهم کل	زن-شهری	زن-روستایی	مرد-شهری	مرد-روستایی	سهم شاغلین غیررسمی
15	10	0	0	5	28	مرد-بالای دبلم
	23	13	36	0	0	زن-بالای دبلم
34	30	0	0	23	40	مرد-دبلم و پایین تر
	48	34	56	0	0	زن-دبلم و پایین تر
32	28	28	53	20	39	سهم کل
			43	29		سهم کل
		سهم کل روستایی		سهم کل شهری		
		43		22		

جدول (۱۱) سهم شاغلین در بخش رسمی و غیر رسمی براساس ویژگیهای مختلف (درصد) - ۱۳۷۹

سهم شاغلین	رسمی	غیر رسمی	جمع کل
کل شاغلین	65	35	100
شاغلین مرد	68	32	100
شاغلین زن	53	47	100
شاغلین شهری	75	25	100
شاغلین روستایی	55	45	100
بالای دیپلم	80	20	100
دیپلم و پایین تر	63	37	100

جدول (۱۲): سهم شاغلین بخش غیررسمی با ویژگیهای مختلف در کل اشتغال بخشهای اقتصادی (درصد) - ۱۳۷۹

سهم کل	دیپلم و پایین تر	بالای دیپلم	زن	مرد	روستایی	شهری	سهم شاغلین غیررسمی
67	68	61	90	66	69	59	کشاورزی
34	34	31	55	19	40	27	صنعت
38	39	26	--	38	38	38	ساختمان
14	16	7	7	15	10	15	خدمات

جدول (۱۳): سهم شاغلین بخش غیررسمی در کل شاغلین براساس ویژگیهای مختلف (درصد) - ۱۳۷۹

سهم کل	سهم کل	زن-شهری	زن-روستایی	مرد-شهری	مرد-روستایی	سهم شاغلین غیررسمی
20	18	0	0	12	30	مرد-بالای دیپلم
		16	39	0	0	زن-بالای دیپلم
38	34	0	0	27	42	مرد-دیپلم و پایین تر
		35	59	0	0	زن-دیپلم و پایین تر
35	28	57		41		سهم کل
		47		32		سهم کل
		سهم کل روستایی		سهم کل شهری		
		45		25		

جدول (۱۴) سهم شاغلین در بخش رسمی و غیر رسمی براساس ویژگیهای مختلف (درصد)- 1380

سهم شاغلین	رسمی	غیر رسمی	جمع کل
کل شاغلین	61	39	100
شاغلین مرد	65	35	100
شاغلین زن	46	54	100
شاغلین شهری	71	29	100
شاغلین روستایی	50	50	100
بالای دبلم	82	18	100
دبلم و پایین تر	58	42	100

جدول (۱۵): سهم شاغلین بخش غیررسمی با ویژگیهای مختلف در کل بخشهای اقتصادی (درصد)- 1380

سهم کل	دبلم و پایین تر	بالای دبلم	زن	مرد	روستایی	شهری	سهم شاغلین غیررسمی
74	74	75	94	73	76	65	کشاورزی
44	44	36	62	25	50	36	صنعت
43	44	27	49	43	45	42	ساختمان
15	18	5	16	15	13	16	خدمات

جدول (۱۶): سهم شاغلین بخش غیررسمی در کل شاغلین براساس ویژگیهای مختلف (درصد)- 1380

سهم کل	سهم کل	زن-شهری	زن-روستایی	مرد-شهری	مرد-روستایی	سهم شاغلین غیررسمی
18	16	0	0	10	29	مرد-بالای دبلم
	24	11	40	0	0	مرد-بالای دبلم
42	37	0	0	29	46	مرد-دبلم و پایین تر
	60	52	65	0	0	زن-دبلم و پایین تر
39	42	42	62	26	45	سهم کل
	54	54	54	35	35	سهم کل
		سهم کل روستایی		سهم کل شهری		
		50		29		

جدول (۱۷) سهم شاغلین در بخش رسمی و غیر رسمی بر اساس ویژگیهای مختلف (درصد) - ۱۳۸۱

سهم شاغلین	رسمی	غیر رسمی	جمع کل
کل شاغلین	62	38	100
شاغلین مرد	65	35	100
شاغلین زن	47	53	100
شاغلین شهری	73	27	100
شاغلین روستایی	53	47	100
بالای دیپلم	82	18	100
دیپلم و پایین تر	60	40	100

جدول (۱۸): سهم شاغلین بخش غیررسمی با ویژگیهای مختلف در کل اشتغال بخشهای اقتصادی (درصد) - ۱۳۸۱

سهم کل	دیپلم و پایین تر	بالای دیپلم	زن	مرد	روستایی	شهری	سهم شاغلین غیررسمی
70	71	54	94	70	73	57	کشاورزی
36	37	29	60	19	42	28	صنعت
46	46	42	49	46	45	46	ساختمان
16	18	6	15	16	14	17	خدمات

جدول (۱۹): سهم شاغلین بخش غیررسمی در کل شاغلین بر اساس ویژگیهای مختلف (درصد) - ۱۳۸۱

سهم کل	سهم کل	زن-شهری	زن-روستایی	مرد-شهری	مرد-روستایی	سهم شاغلین غیررسمی
18	12	0	0	8	24	مرد-بالای دیپلم
	28	13	46	0	0	زن-بالای دیپلم
40	37	0	0	28	44	مرد-دیپلم و پایین تر
	59	48	63	0	0	زن-دیپلم و پایین تر
38	36	36	61	26	43	سهم کل
	53	35	53	35	سهم کل	
		سهم کل روستایی		سهم کل شهری		
		47		27		

مآزمان صلیبیت و برنامہ روزی اشان اشکمان
کتابتی ۸۱۷۴۸۳۴۱ - صندوق پستی ۱۶۶۵